
Politické souvislosti proliferace jaderných zbraní

Jan Eichler

Po skončení studené války a bipolární konfrontace je za jedno z největších rizik současnosti označována proliferace zbraní hromadného ničení, zejména zbraní jaderných. Zvláště velký význam boji proti proliferaci jaderných zbraní přikládá současná americká administrativa. Svědčí o tom zejména Clintonovo prohlášení v OSN ze září loňského roku, že „žádná demokracie se nebude moci cítit bezpečná, dokud se nám nepodaří vyřešit problém nejničivějších zbraní“.

Proliferace jaderných zbraní je problémem neobyčejně závažným a složitým, který si vyžaduje posouzení z mnoha pohledů, což pochopitelně přesahuje možnosti jednoho článku i jednoho autora. V jednom článku lze nanejvýš upozornit na potřebu analýzy některých souvislostí – v tomto případě především souvislostí historických, politických a mezinárodněpolitických. Na základě této analýzy je pak možné nastínit základy prognózy dvou klíčových otázek, které znějí následovně:

- Co se stane, když se těmito zbraněmi vyzbrojí některé země tzv. třetího světa?
- Co nastane v tom případě, zmocní-li se jaderných zbraní rozvojové státy s diktátorskými režimy?

Pokud jde o historické souvislosti, ty se odvíjejí od zobecnění poznatků plynoucích z více než čtyřicetileté existence jaderných zbraní a jaderného odstrašování. Neméně důležité jsou i politické zkušenosti, jež se týkají zejména politické kontroly jaderných zbraní a jejich politického poslání. Snad nejdůležitější jsou však mezinárodněpolitické souvislosti, z nichž vyplývá význam jaderných zbraní pro mezinárodní vztahy. Výše nastíněné souvislosti se zvláště aktuálními stávají právě dnes, kdy se hovoří se stále větším znepokojením o nebezpečí, že by se jaderné zbraně mohly dostat do rukou diktátorských režimů, které by je mohly použít k prosazování svých cílů.

Na základě analýzy historických, politických a mezinárodněpolitických souvislostí a náčrtu prognózy je potom možné nastínit některá východiska k tomu, jakou argumentaci volit vůči rozvojovým zemím.

Historické souvislosti

Hirošima a Nagasaki

Dějiny nám ukazují, že jaderné zbraně byly dosud použity pouze dvakrát. Tím, kdo po nich sáhl, vůbec nebyl diktátorský režim, nýbrž prezidentský režim USA v době, kdy v jeho čele stál H. Truman. Rozhodnutí o svržení jaderných pum na dvě japonská města bylo však přijato až po velice vyhocených diskuzích. Podstatu námitek tehdejších odpůrců použití jaderných zbraní výstižně a kriticky vyjádřil americký admirál W. Leahy: „*Japonci byli už vojensky poraženi a připraveni ke kapitulaci. Použití této barbarské zbraně nemělo žádný materiální přínos pro náš boj proti nim. Tím, že jsme se stali prvním státem, který jaderné zbraně použil, jsme přistoupili na etické normy, jaké měli barbaři v nejtemnějším středověku.*“

Jedním z nejvýznamnějších odpůrců použití jaderných zbraní byl generál Eisenhower. Ten svůj nesouhlas se svržením jaderných pum na dvě japonská města vyjádřil následující-

mi slovy: „*Použití jaderných zbraní nebylo k vítězství nad Japonskem nezbytné. Hlavním smyslem vlastnictví této zbraně a jejího použití bylo zkrotit Rusy. Svržení atomové bomby mělo umožnit, abychom diktovali naše podmínky po ukončení války.*“¹²

Lekce Stalinovi a její důsledky

Oba výše citovaní kritici z řad nejpovolanejších se tak již před čtyřmi dekádami dotkli problému spojeného s politickými souvislostmi vlastnictví a případného použití jaderných zbraní. Proto také četní odpůrci jaderných zbraní a kritici jejich využívání k politickým cílům dnes vycházejí z Eisenhowerova postulátu, že svržení jaderných pum na dvě japonská města v roce 1945 bylo především demonstrací síly. Ta měla podle vyjádření Trumanova státního tajemníka J. Byrnesa poskytnout Američanům podmínky k tomu, aby mohli „*zkrotit Rusy. Použití bomby totiž mělo umožnit, abychom diktovali naše podmínky pro ukončení války.*“¹³

Jeden z těchto kritiků, francouzský odborník F. Clairmonte, odpovídá následovně: „*Použití jaderných zbraní v roce 1945 nemělo žádné vojenské opodstatnění a představovalo první kroky na cestě ke globální strategii studené války, jež se tím právě zrodila... Tajemství této zbraně a její použití měly umožnit úplnou změnu diplomatické rovnováhy sil z druhé světové války. Měly poskytnout možnost diktovat Stalinovi.*“¹⁴

Polemické otázky

Na základě výše zmiňovaných skutečností mnozí kritici jaderných zbraní kladou velice polemickou otázku: Bylo nutné zabít či zmrzačit statisíce nevinných obětí z řad naprosto bezbranného obyvatelstva jenom proto, aby jeden diktátor takřkajíc dostal lekci?! Podle řady z nich Američané touto demonstrací síly vlastně anticipovali další poválečný vývoj ve směru rychlého rozpadu antifašistické koalice, zániku přátelství a nastolení dlouhé éry nepřátelství a konfrontace.

Navíc se ukázalo, že ona domnělá lekce své poslání nesplnila, že Stalina k rozumu a k uvažování takřkajíc po americku nepřivedla. Nejenže neučinila mír po druhé světové válce pevnějším a svět bezpečnějším, nýbrž naopak vyprovokovala závody v jaderném zbrojení a dovedla lidstvo ke konfrontaci, která se několikrát pohybovala až na samé hranici katastrofy.

Syndrom N + 1

Konfrontace a proliferace jaderných zbraní se již v 50. letech staly vlastně synonymy. Proliferace postupovala od výchozího stavu, jímž byl jaderný monopol USA, přes americko-sovětský duopol k rozšíření počtu členů tzv. jaderného klubu na pět států – v pořadí Velká Británie, Francie a ČLR. Vždy se přitom projevovalo, že ty státy, které již jaderné zbraně ve své výzbroji měly, bránily jiným, aby dosáhly téhož. A tak se již od 60. let počal prosazovat tzv. syndrom N + 1 – členové tzv. jaderného klubu se brání tomu, aby mezi ně přistoupil někdo další. Největšími bojovníky proti proliferaci jaderných zbraní se staly právě ty státy, jež tzv. jaderný statut již získaly. Jedná se přitom o stálé členy Rady bezpečnosti OSN, kteří jsou nejen jadernými státy, ale navíc i největšími vývozci zbraní; na celosvětovém obchodě se zbraněmi se totiž podílejí plnými osmdesáti procenty.

Při formování pětičlenného tzv. jaderného klubu se navíc uplatňoval zajímavý paradox, který Raymond Aron s ironickou nadsázkou zhodnotil následujícími slovy: „*Sovětský svaz, i navzdory socialistické solidaritě, nepomohl při vývoji jaderných zbraní Číně, stejně jako USA navzdory atlantické solidaritě nepomohly Francii... A tak nám termojaderný věk přináší dosud nevídané podoby solidarity mezi nepřáteli a nepřejícnosti mezi spojenci.*“¹⁵

Politické souvislosti

Politická kontrola jaderných zbraní

Dosavadní vývoj soupeření v oblasti jaderných zbraní totiž ukázal, že čím více narůstá počet jaderných zbraní, tím nesnadnější je jejich politická kontrola a tím větší je i riziko, že

by se mohly vymknout vlivu racionálně uvažujících politiků. Dosavadní více než čtyřicetiletý vývoj plně potvrdil, že nárůst množství jaderných zbraní a počtu členů tzv. jaderného klubu vždy vedl k nepřehlednosti a k výbušnosti. Švýcarský odborník G. Fischer to vyjadřuje slovy: „*Mají-li jadernou zbraň dva státy, můžeme hovořit o hře v šachy. Když jsou ve hře čtyři, pak je to bridž a mezi deseti by už vládl hazard a risk.*“⁶

Politické posláním jaderných zbraní

V souvislosti s nárůstem počtu tzv. jaderných států a s otázkou politické kontroly jejich výzbroje je třeba připomenout, že i takový generál jako de Gaulle byl na konci 50. let mnohými jak na Východě, tak i na Západě označován za příliš ambiciózního, nespolehlivého, nevypočitatelného a nebezpečného, někdy dokonce i za diktátora a dobrodruha, v jehož rukou by se jaderné zbraně mohly stát velkým nebezpečím pro mír ve světě. Předmětem ještě větších obav býval J. V. Stalin a posléze pak čínský vůdce Mao Ce-tung. V této souvislosti si připomeňme, že Čína byla na Západě dlouho považována za největší hrozbu pro světový mír.

Charles de Gaulle se však k použití jaderných zbraní nikdy neodhodlal, dokonce o něm nikdy ani neuvažoval, ba naopak vždy jej považoval za nejhorší možný nesmysl. Jaderné zbraně měly v jeho strategii především politický význam. Získání tzv. jaderného statutu se pro Francii stalo nejdůležitějším nástrojem k opětovnému získání postavení samostatné, nezávislé mocnosti, která především díky tomu, že nebyla odkázána na tzv. bezpečnostní záruky, zaujala pozici „prvního mezi ostatními, prvního za USA a SSSR“.

A byli to právě nejbližší de Gaullovi spolupracovníci, kteří celému světu dali najevo, že vlastnictví jaderných zbraní umožnilo jejich zemi, aby od případných agresivních záměrů odstrašovala i protivníka kvantitativně mnohem silnějšího. Nazvali to principem obrany slabšího proti silnějšímu („*dissuasion du faible au fort*“) a jeho podstatu sám de Gaulle vysvětloval tak, že francouzská „úderná síla“ nemusí být taková, aby byla schopna zcela zničit kteréhokoli agresora, nýbrž stačí, „aby byla s to urvat mu paži“.

Mezinárodněpolitické souvislosti

Tyto souvislosti se odvíjejí především od otázky, co jaderné zbraně znamenaly pro mezinárodní společenství v poválečném období. V tomto směru panuje především shoda v názoru, že se staly příčinou nebyvale vyhocené konfrontace a doslova šíleného tempa zbrojních závodů, které nejenže odčerpávalo obrovské sumy, které chyběly jinde, ale navíc přivedlo lidstvo až na samý pokraj katastrofy. Mnozí hovořili dokonce o nebezpečí sebezničení lidské civilizace.

Někteří teoretici a politici z dosavadní bilance jaderných zbraní vyvozují závěr, že lidstvo hrozbu sebezáhuby dokázalo odvrátit i přes existenci jaderných zbraní. Jejich oponenti, kterých je sice podstatně méně, nicméně nemohou být přehlíženi, replikují tvrzením, že se Evropa a s ní i USA vyvarovaly další světové války nikoli přes existenci jaderných zbraní, nýbrž právě díky ní. Jejich vzájemné polemiky jsou velice vyhocené a podložené spoustou argumentů pro a proti. Potrvají ještě hodně dlouhou dobu, vyžádají si pečlivé zvažování názorů na všechny důležité souvislosti života lidstva s jadernými zbraněmi a především se budou muset vyvarovat zjednodušujících přístupů a odsudků.

Pokud jde o kritickou stránku historie jaderných zbraní, panuje všeobecná shoda v názoru, že se právě kvůli nim strategické rozhodování politických i vojenských činitelů stále více vymykalo zdravému rozumu a podléhalo vlivu nejrůznějších mýtů.

Vliv falešných mýtů

Prvním z nich byl *mýtus převahy protivníka*, který se tvořil a upevňoval v přístupu obou stran k posuzování strategického poměru sil. Rámec strategické rovnováhy sil byl totiž tvořen celou řadou jaderných systémů. Jestliže USA měly převahou v kategorii strate-

gických řízených střel odpalovaných z letounů a z ponorek, pak SSSR ji vyvažoval výraznou převahou v oblasti interkontinentálních strategických řízených střel (ICBM). Dalšími složkami globální strategické rovnováhy byly jaderné zbraně středního dosahu a v neposlední řadě pak i tzv. taktické jaderné zbraně, nazývané v NATO tzv. jadernými zbraněmi na válčišti.

Stále častěji však docházelo k tomu, že vojáci na obou stranách tvrdili politikům, že protivník má výrazný kvalitativní či kvantitativní náskok v té kategorii jaderných zbraní, která je právě v daném momentu rozhodující. Z toho pak vyplýval i tlak na „vyrovnání“. Ve chvíli, kdy k němu došlo, zase vojenští experti protivníka vyvíjeli nátlak na své vlastní politické činitele s tím, že druhá strana takřkajíc srovnala krok právě v té oblasti, v níž byla kompenzována její dosavadní převaha v jiných oblastech. A tak se – „v zájmu obnovení nezbytné strategické rovnováhy a zvýšení jaderného prahu“ – přistoupilo k další etapě modernizace jaderného potenciálu. Vzájemné americko-sovětské soupeření se tak dostalo do začarovaného kruhu: opatření – protiopatření – protiprotiopatření... V důsledku toho neustále narůstal jak počet jaderných zbraní, tak zejména jejich „kvalitativní parametry“, tedy jejich ničivé schopnosti.

Stále silněji se projevoval i *mýtus technologické převahy protivníka*, v jehož důsledku se obě soupeřící strany stále více vzájemně podezíraly ze snahy o vytvoření takové technologické převahy, která by umožňovala zasadit první úder. Američané spatřovali zbraň prvního úderu v sovětských ICBM. Naproti tomu Sověti byli posedlí úsilím o kvantitativní paritu s USA, a tak jenom ve druhé polovině 60. let sedminásobně zvýšili počet svých jaderných zbraní (z 225 na 1 600), zatímco na straně USA ve stejné době došlo k nárůstu pouze dvojnásobnému (z 1 050 na 1 800).⁷

Obě strany si navzájem přisuzovaly, že o dosažení převahy usilují z toho důvodu, že věří v možnost vítězství v jaderné válce. V důsledku toho se stále zvyšovalo mezinárodní napětí a ztenčovaly se možnosti politické kontroly nárůstu množství jaderných zbraní. Z jaderných zbraní a z jaderného odstrašování se tak stal nanejvýš nebezpečný samoúčel. Jeho podstatu velmi výstižně vyjádřil George Kennan slovy, která při vysvětlování nebezpečnosti proliferační jaderných zbraní působí jako nejpřesvědčivějších argument: *„Závody v jaderném zbrojení se vyvíjejí podle svých vlastních zákonů, zcela nezávislých na politických podmínkách, za nichž vznikly. Nejprve jsou účelem, ale velice rychle se mění v samoúčel... Zcela si podmaňují myšlení a jednání lidí a zcela neúprosně a nezadržitelně vedou oba tábory k válce, které, i když si ji nikdo nepřřeje, se nelze vyhnout.“*⁸

Jaderné zbraně a rozvojové země

Krajně neblahá bilance závodů v jaderném zbrojení se však stává dvojsečnou zbraní. Na jedné straně ji lze použít jako argument rozumu, aby si ostatní státy vzaly poučení z nesmyslného jaderného soupeření v poválečném období a neopakovaly, byť i „jenom“ v regionálním měřítku, stejné chyby, jakých se dopouštěly dvě tzv. supervelmoci. Na druhé straně však jiní, jistě ne bez dávky demagogie, namítají, že Američané či Rusové jsou takřkajíc těmi pravými, kteří mají právo udělovat morální lekce.

Dnes jsme totiž svědky toho, že právě takto argumentují politici a vojenští činitelé těch zemí, které se chtějí jadernými zbraněmi vyzbrojit, a tím získat vstupenku do tzv. jaderného klubu. Tvrdí, že hlavní protagonisté studené války a závodů v jaderném zbrojení nemají právo moralizovat a říkat jim „dělejte to, co vám říkáme, a nedělejte to, co děláme nebo jsme dělali my“. Příkladem proliferační jaderných zbraní tedy má nejenom technické, ale i politické souvislosti.

V konkrétní rovině se nejčastěji hovoří o následujících adeptech na členství v tzv. jaderném klubu: Izrael, JAR, Indie, Pákistán, Irák a Írán. Mnozí vyvozují závěr, že by takový vývoj mohl vést k nepřehlednosti, k výbušnosti a ke ztrátě kontroly nad závody v jaderném zbrojení.

Největší znepokojení mezi čekateli tzv. jaderného klubu dnes vyvolávají především KLDŘ, Pákistán, Írán a Irák. Pokud jde o KLDŘ, ta by měla v roce 1996 dosáhnout stavu, jenž by jí umožňoval vyvinout 4 až 6 jaderných bomb a zároveň s tím i dosáhnout schopnosti vypouštět jaderné hlavice.

Pákistán již v roce 1992 disponoval takovým množstvím obohaceného uranu, které mu umožňovalo vyrobit 2 až 4 jaderné bomby. Navíc měl možnosti k tomu, aby v krátké době zkompletoval několik řízených střel s jadernou hlavicí.

Pokud jde o Írán, ten již získal dvě jaderné elektrárny a několik tun obohaceného uranu od Číny, tedy od jednoho z členů tzv. jaderného klubu. Nejdále však dospěl Irák, a proto se některá jeho jaderná zařízení stala i terčem ozbrojených úderů.

Tyto skutečnosti jsou dnes hodnoceny z několika pohledů. Často se setkáváme s tvrzením, že existence jaderných zbraní vytváří zdroje napětí nebo dokonce tzv. potenciální ohniska jaderného konfliktu. V poslední době se toto riziko přisuzuje zvláště indickému subkontinentu, kde vedle Číny, jakožto člena tzv. jaderného klubu existují další dva státy, o nichž se tvrdí, že buďto již jaderné zbraně mají, nebo pro ně není problémem, aby je v krátké době měly.

Za východisko z této situace mnoho politiků západních zemí považuje denuklearizaci celé této oblasti, a proto se mnozí zabývají otázkou, jakými politickými či hospodářskými prostředky by bylo možné tohoto cíle dosáhnout. Tyto snahy nalézají žádanou odezvu především ve veřejném mínění zemí Severu, nikoli však tam, kde by toho bylo nejvíce třeba, tedy mezi politickými a vojenskými činiteli zemí indického subkontinentu. Ti naopak kladou otázku, co členy tzv. jaderného klubu opravňuje k tvrzení, že by tyto země jaderné zbraně použily, když to v minulosti neučinil ani Stalin, ani jiní diktátoři. Další jejich námitka zní: Když na pravidla hry v oblasti jaderných zbraní přistoupili Rusové a Číňané, proč by na ně v budoucnu neměli přistoupit Asiaté nebo dokonce Arabové?!

Ve prospěch těchto názorů ostatně vyznívají i některé doposud získané zkušenosti. Na prvním místě je třeba se zmínit o Pákistánu. Připomeňme si, že již v roce 1965 vyhlásil Zulfikar Ali Bhutto: „*Pokud Indie vyvine jadernou bombu, pak ji Pákistán musí mít rovněž, byť by to bylo za cenu, že bychom jedli kořinky nebo listy ze stromů.*“ Viděno dnešními očima, bylo by takové prohlášení považováno za příčinu vážného znepokojení nebo dokonce katastrofických scénářů na téma indicko-pákistánské jaderné konfrontace.

Nakonec však cesta Pákistánu za schopností stát se jadernou zemí vůbec nevedla ke konfrontaci, nýbrž k zcela jinému výsledku. Již v roce 1985 se Indie a Pákistán shodly na zásadách paktu o neútočení a o tři roky později podepsaly dohodu o výměně informací o jaderných zařízeních. Na jejím základě si obě země vyměnily protokoly s podrobnými informacemi o svých jaderných zařízeních a zřídily horké linky.

Ačkoli obě tyto země sousedí s Čínou, staly se jaderné zbraně v tomto trojúhelníku nikoli faktorem napětí nebo dokonce krizí, nýbrž spíše faktorem stability. I přes velké vzájemné napětí (zejména mezi Čínou a Indií na straně jedné a Indií a Pákistánem na straně druhé) si totiž všechny tři země uvědomují, že by použitím vojenské síly ničeho nedosáhly, ale naopak by se vystavily riziku mnohem silnějších odvetných úderů. A tak se rýsují možnosti nahlížet na existenci jaderných zbraní na indickém subkontinentu i z jiného pohledu. Tyto zbraně se nemusejí stát příčinou vypuknutí další indicko-pákistánské války, ale mohou se dokonce stát činitelem, který zabrání vypuknutí další války mezi těmito zeměmi, byť by to měla být válka „jenom“ konvenční. Nelze se proto divit, že se zejména Indie a Pákistán staví proti jakýmkoli snahám o přeměnu Dálného východu v oblast bez jaderných zbraní a že razí tezi „pokud jaderné odzbrojení, pak tedy celosvětové, nikoli pouze regionální“.

Zajímavé jsou i zkušenosti z íránské cesty za jaderným statutem. USA sice usilovaly o to, aby Íránu zabránily ve vývoji nových zbraní, v podněcování terorizmu a v zastrahování sousedů, nicméně nepodařilo se jim získat pro to partnery z G 7. Ti naopak zbraně do Íránu nadále prodávali – SRN za pět miliard dolarů, Japonsko za tři miliardy dolarů, Velká

Británie a Francie za miliardu dolarů (všechny údaje jsou z roku 1992). Navíc na iránský trh proniklo Rusko – hodnota jeho zbrojních dodávek do Íránu stoupla v letech 1990–1992 z nuly až na 4,3 miliardy dolarů.

Na všechny výše uváděné skutečnosti lze nahlížet z řady úhlů a lze přitom vyvozovat celou řadu nejrůznějších závěrů. Jeden z nich by však každopádně mohl znít, že jedna stránka věci jsou politické deklarace a druhá stránka praktický odraz existence jaderných zbraní v každodenní politice států, regionů či mezinárodního společenství jako celku. Jestliže se v první rovině často setkáváme s dramatisováním situace, pak v druhé rovině se projevuje stále více smyslu pro realizmus a pro nezaujaté posuzování problému vazby mezi jadernými zbraněmi a rozvojovými státy.

Jaderné zbraně a diktátoři

Nejdramatičtější se stává tato otázka právě tehdy, když se diskutuje o možnosti, že by jaderné zbraně do své výzbroje zavedl některý ze států s diktátorským režimem. Pro takový případ je prognózováno několik variant.

První z nich, můžeme ji označit za dramatickou či dokonce katastrofickou, varuje před tím, že diktátor, jenž by jaderné zbraně měl k dispozici, by jich mohl použít, a tím vyprovokovat jadernou válku, která by sice co do rozsahu byla válkou lokální, avšak co do množství napáchaných škod by mohla mít nanejvýš nepříznivé důsledky pro celý svět. Mnozí varují zejména před tím, že by k použití těchto zbraní mohl sáhnout např. S. Husajn či jiný podobný diktátor.

Další z pesimistických vizí se odvíjí od znepokojení plynoucích ze strany islámských fanatiků, schopných obětovat pro svou věc i život. Z toho se pak vyvozuje závěr, že by stejně jednali i nejvyšší představitelé islámských zemí v tom okamžiku, kdyby ve své výzbroji měli jaderné zbraně. Evokuje se hrozba, že by v rámci svaté války byli schopni nasadit i jaderné zbraně.

Vize relativně nejméně dramatická je vysvětlována tak, že by ten stát, který by v daném regionu byl monopolním vlastníkem jaderných zbraní, mohl této skutečnosti využívat k nátlaku na státy ostatní, k tomu, aby jim vnucoval svou vůli, své představy a své zájmy.

Posuzování výše zmiňovaných vizí se nemůže neodvítet od základní otázky této diskuze, tj. od politického poslání jaderných zbraní. Klíčový význam přitom má ta skutečnost, že samo vlastnictví těchto zbraní doposud nikdy žádnému státu neumožnilo, aby jejich prostřednictvím jinému státu vnucoval svou politiku nebo aby jejich prostřednictvím prosazoval a naplňoval své územní či hospodářské zájmy a cíle. Jaderné zbraně nebyly nikdy použity k dobytí území jiného státu, k jeho obsazení nebo anektování, k podmanění jeho nerostného, ekonomického či průmyslového bohatství. V poválečných dějinách neexistuje tedy žádný precedent, jenž by nás opravňoval k tvrzení, že by právě k takovým cílům a záměrům jaderných zbraní využívaly země Jihu.

Pokud jde zejména o druhou vizi, zapomíná se dodat, že nemálo lidí odhodlaných a schopných položit život za svou věc bylo i v řadách komunistického hnutí, avšak komunističtí politici nikdy nesáhli k jaderným zbraním, aby jejich prostřednictvím dosáhli svých cílů. Z toho plyne závěr, že jedna věc jsou fanatici v řadách hnutí, o něž se opírá politický režim toho kterého státu, a jinou věcí pak je rozhodování a chování nejvyšších činitelů daného státu.

S námitkami tohoto druhu se setkáváme nejenom v rozvojových zemích, nýbrž i přímo v členských zemích tzv. jaderného klubu. Svědčí o tom stanovisko, jež k této otázce zaujímá jeden z předních francouzských odborníků na problematiku jaderných zbraní Pascal Boniface (ředitel Institutu mezinárodních a strategických vztahů v Paříži, v minulosti poradce dvou francouzských ministrů obrany). Ten ve své knížce nazvané *Ať žije bomba! zdůrazňuje, že „jaderná země, i kdyby to byla země Jihu, v jejímž čele by stál nezodpovědný vůdce, by jasně pochopila, že kdyby použila jaderné zbraně jako první, vystavila by se zničujícímu jadernému odvetnému úderu“*.¹⁰

Dějiny navíc jasně ukázaly, že jak Stalin, tak i čínští diktátoři byli ochotni lehkovážně obětovat – a to jak při špatně pojatých válečných operacích, tak při nejrůznějších politických experimentech – statisíce, ba i miliony životů obyvatel svých říší. Nikdy však nebyli ochotni obětovat říši jako takovou. Proto se i na stránkách odborného západního tisku setkáváme s následujícím názorem: „*I když existuje seznam politiků zemí Jihu považovaných za naprosto iracionální, musíme přesto konstatovat, že jakkoli s nimi nesdílíme stejné představy o světě, stejné zájmy a stejné způsoby uvažování – přes to všechno se tito politici zastaví u hranice, za níž už následuje riziko, že by nepřežily jejich režimy a jejich země.*“¹¹

Význam nedotknutelnosti svatyně

Z hlediska rozvojových zemí, včetně těch, v nichž vládou diktátorské režimy, je zásadně důležitý další ze základních aspektů politického poslání jaderných zbraní. Tyto zbraně byly doposud důležité především z toho důvodu, že zemím, jež je měly ve své výzbroji, dávaly pocit nenapadnutelnosti a nezranitelnosti. Pro každého potenciálního agresora byly varováním, že by se v případě útoku proti zemi s jadernou výzbrojí vystavil ztrátám, jež by ve svém souhrnu byly vždy větší než zisky. Tím ho odrazovaly od pokusu napadnout daný stát a danému jadernému státu dávaly – řečeno slovy již vzpomínaného Ch. de Gaulla – charakter nedotknutelné svatyně. A právě v této souvislosti se dostáváme k jádru problému.

Jaderné zbraně v rukou Saddáma Husajna nebo někoho jemu podobného by nemusely znamenat nebezpečí, že by například v zájmu dobytí Kuvajtu či rivalit s Íránem došlo k jaderné válce. Došlo by však k něčemu zcela jinému. USA a s nimi celé mezinárodní společenství by ztratily možnost represálií vůči rozpínavému diktátorovi, neboť ten by byl kryt svým jaderným deštníkem. A právě v tom spočívá první velké nebezpečí proliferace jaderných zbraní. Kdyby Husajn měl jaderné zbraně, nebylo by možné uskutečnit operaci Pouštní bouře. O takové operaci by nebylo možné ani uvažovat, protože každý, kdo by se na ní podílel, by se okamžitě vystavil riziku jaderných úderů ze strany Iráku. Řečeno terminologií 70. a 80. let, každý, kdo by chtěl proti Husajnovi zakročit, by své ozbrojené síly a možná i obyvatelstvo své země přeměnil v tzv. jaderná rukojmí.

Jaderné zbraně v rukou diktátora s dobovačnými úmysly by se tedy staly nebezpečnými z toho důvodu, že by mu daly pocit neohroženosti i tehdy, pokud by se odhodlal k agresi vůči slabšímu státu, při níž by použil „pouze“ konvenční zbraně. A tak by právě diktátorské režimy v zemích Jihu mohly zneužívat fenoménu, nazývaného H. Kissingerem „překvapivá logika dějin“, při níž „*vědomí zranitelnosti upevňuje mír, zatímco vědomí nezranitelnosti jej zpochybňuje, neboť vede k pokusu řešit problémy použitím vojenské síly.*“¹²

Otázka vhodné argumentace

V rámci úsilí o snížení rizika proliferace jaderných zbraní by především bylo dobré nezastrát, ba ani neopomíjet tu skutečnost, že k použití jaderných zbraní nikdy nesáhli ani sovětské, ani čínští diktátoři, a to ani při svých „snahách o získání světovlády“, ani při řešení rozporů v dobách, kdy jejich vzájemné vztahy byly nanejvýš vyhrocené. Právě na tuto skutečnost se totiž odvolávají ty rozvojové země, jež mají zájem o získání tzv. jaderného statutu.

Zároveň s tím by však hlavním argumentem v ústech těch, kdož chtějí dosáhnout skutečného úspěchu v boji proti riziku proliferace jaderných zbraní, nemělo být tvrzení, že pokud se jadernými zbraněmi vyzbrojí rozvojové země, vznikne riziko použití těchto zbraní v ozbrojeném konfliktu. Vyvolávání takové hrozby totiž může zapůsobit na pacifisty, na antimilitaristy a na poměrně široké spektrum lidí Severu, kteří mají především strach z jaderné války a kteří navíc na vlastní zkušenosti poznali nákladnost, nebezpečnost a nesmyslnost závodů v jaderném zbrojení. Nemůže však zapůsobit na ty, o něž jde nejvíce – na politickou elitu těch zemí Jihu, které o jaderných zbraních uvažují. V jejich řadách může naopak jenom posílit dojem, že stávající členové tzv. jaderného klubu prosazují jakýsi „jaderný rasizmus“, že je považují za méně vyspělé a odpovědné. Tak by mohlo tedy

dojít k dalšímu posílení jejich averze vůči samotnému heslu boje proti proliferaci jaderných zbraní.

Větší šanci na úspěch by snad mohl mít argument, že je velice pravděpodobné, že by se i mezi jadernými mocnostmi Jihu zopakovala neblahá zkušenost, kterou v posledních čtyřech dekádách prošly supervelmoci Severu, když se předháněly ve zbrojení. Zapůsobit by tedy mohlo odůvodnění, že není třeba opakovat stejné chyby, kdy se strategické rozhodování obou rivalů stále méně řídilo zdravým rozumem a stále více podléhalo vlivu falešných mýtů.

* * *

Jistotou tedy zůstává, že proliferace jaderných zbraní je faktorem znepokojení a destabilizace. Nejistotou naopak zůstávají způsoby, jak tento problém řešit. Stále více odborníků, především západoevropských, však otevřeně přiznává, že nebude dost dobře možné zakonzervovat současný stav pětičlenného konsorcia jaderných mocností, jež chtějí, aby se ostatní státy chovaly tak, jak je nabádají státy tohoto konsorcia, ne však tak, jak se chovají ony samy.

V blízké budoucnosti se jako nereálné jeví řešení, jež by spočívalo v naprosté denuklearizaci celého světa, a to ze dvou důvodů. První vyplývá z přesvědčení mnoha skeptiků, že svět a mezinárodní vztahy nelze budovat na základě andělských ideálů (F. Mitterrand). Druhým důvodem je skutečnost, že i kdyby se myšlenka denuklearizace prosadila, její realizace by trvala několik desetiletí vyplněných především hledáním systému záruk o neporušitelnosti smlouvy.¹³

Další vývoj ukáže, zda se potvrdí, či nepotvrdí závěr P. Boniface: „*Proliferace jaderných zbraní je jako lidské stárnutí. Můžeme je pozdržet, můžeme částečně pozdržovat jeho projevy, nikdy je však nemůžeme úplně zastavit.*“¹⁴ Jako vždy v minulosti se však i tentokrát může projevit historický paradox. V případě jaderných zbraní by mohl vyplynout z toho, že by se sami američtí stratégové na celou věc podívali ze zcela jiného úhlu. Někteří z nich se totiž už dokázali oprostít od lítosti nad případnou postupnou likvidací jaderného arzenálu, který je dnes nejmodernější a nejsilnější na celém světě. Na základě toho začínají chápat, že kdyby se přistoupilo na princip nikoli regionální, nýbrž všeobecné denuklearizace, pak by na tom paradoxně mohly nejvíce vydělat právě USA. Znovu by se totiž staly nedotknutelným územím, znovu by získaly výhodu naprosté nezranitelnosti vlastního území. Vyřešení znepokojivého problému proliferace jaderných zbraní tedy bude v mnohém záviset na dvou základních faktorech. Prvním z nich je další vývoj strategického myšlení v členských státech tzv. jaderného klubu, zejména pak v USA. Jde především o to, zda tyto státy dokáží najít nový model své vlastní a zejména mezinárodní bezpečnosti, v jehož rámci by se obešly bez jaderných zbraní. Druhým faktorem je diplomaticčnost postupu těchto států, přičemž jde zejména o to, zda v případě vypracování nového systému mezinárodní bezpečnosti dokáží přesvědčit o jeho správnosti a výhodnosti i ostatní státy.

¹ Blíže viz Le Monde diplomatique, srpen 1990, s. 19.

² Tamtéž, s. 20.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

⁵ Aron, R.: Paix et Guerre entre les Nations. Paris 1974, s. 424.

⁶ Fischer, G.: La Non – Prolifération des armes nucléaires, 1969, s. 32.

⁷ Blíže viz McNamara, R.: Blundering into Disaster. Pantheon Books, New York 1986, s. 26–27.

⁸ Kennan, G.: A proposal for International Disarmement. Washington 1981.

⁹ Citováno dle: Desmarts, I., Legault, A.: La Corée du Nord, Le Pakistan et l'Iran: trois Etats nucléaires parias. Relations Internationales et Stratégiques, printemps 1994.

¹⁰ Boniface, P.: Vive la bombe. Paris 1992, s. 20.

¹¹ Relations Internationales et Stratégiques, hiver 1993, s. 98.

¹² Citováno dle: Boniface, P.: cit. dílo, s. 78.

¹³ Viz McNamara, cit. dílo, s. 57.

¹⁴ Boniface, P.: cit. dílo, s. 94.